

Arhivski izvori u Italiji kao vrelo za povijest umjetnosti renesansnog razdoblja u Hrvatskoj

Povezanost hrvatskih krajeva s gradovima i regijama Apeninskoga poluotoka, posebice Dalmacije, ali i kontinentalne Hrvatske, višestruko je isticana kroz brojne radove i istraživanja domaćih povjesničara i povjesničara umjetnosti. Premda su se talijanskih arhivskih izvora doticali brojni hrvatski istraživači, oni su i dalje zanimljivo no ipak nedovoljno korišteno vrelo za povijest umjetnosti renesansnoga razdoblja u Hrvatskoj. Namjera je ovoga rada na nekoliko primjera ilustrirati potencijal arhivskih izvora s druge strane Jadranskoga mora.

Djelovanje hrvatskih iseljenika u Veneciji i mletačkoj *terrafermi* rasvijetlili su brojni radovi Lovorke Čoralic nastali na osnovi iscrpnih i dugogodišnjih arhivskih istraživanja. Osim u Veneciji i regiji Veneto, prisutnost slavenskoga, prvenstveno dalmatinskoga, stanovništva zapažena je i u drugim talijanskim gradovima i regijama,¹ posebice Anconi i Markama.² Među njima su nama, razumljivo, najzanimljiviji umjetnici čija nam aktivnost, zabilježena makar samo pisanom riječju u nekom arhivskom dokumentu, može pomoći u rasvjetljivanju konteksta djelovanja majstora s naše strane Jadrana. Tako, primjerice, novija talijanska literatura spominje slikara Giambona di Corrado di Ragusa,³ rođenog u Dubrovniku, a nastanjenog i djelatnog u Anconi i Markama između 1425. i 1467. godine. Više puta imenovan u bilježničkim ispravama koje su talijanski istraživači pronašli u markidanskim arhivima, njegova je slikarska aktivnost dokumentirana samo jednom, u vezi s, nažalost, izgubljenim oslikom apsida u crkvi Sant'Agostino u Norci, za koji 1442. godine potpisuje ugovor zajedno s još četvoricom slikara.⁴ Unatoč tom usamljenom spomenu arhivski no, nažalost, ne i likovno dokumentirane slikarske djelatnosti, ovaj je Dubrovčanin određen kao »slikar bez slika«,⁵ poput mnogih njegovih suvremenika na istočnoj strani jadranske obale.⁶

Primjer slikara Giambona di Corrado di Ragusa potiče na primamljivu pomisao da bi u ankonitanskim i markidanskim arhivima bilo moguće pronaći dokumente o dubrovačkim slikarima u domovini čiji je slikarski izraz, osim s Venecijom, povezivan i s utjecajima regije Marche, poput Lovre Dobričevića, Nikole Božidarevića i Vicka Lovrina, a čiji su boravci u Italiji u domaćoj literaturi arhivski tek naznačeni.⁷ Osim za razjašnjavanje likovnih veza domaćih i talijanskih umjetnika, uloga talijanskih arhivskih dokumenata može biti ključna i za djela naručena u Italiji i dopremljena u naše krajeve u obliku gotovih proizvoda, gdje je kao značajno sjecište komunikacijskih puteva između talijanskog sjevera

i juga, ali i kao mjesto boravka mnogobrojnih dubrovačkih trgovaca, značajnu ulogu zasigurno imala i Ancona.

Osim još uvijek neiscrpljenih izvora u venecijanskim arhivima, čiju važnost ne treba posebno naglašavati, vrijedan izvor podataka za povijest hrvatske umjetnosti predstavlja i dio rukopisne građe za *Illyricum Sacrum* koji se čuva u Knjižnici biskupskoga sjemeništa (Biblioteca del Seminario Vescovile) u Padovi. Vremenski raspon ondje sačuvanih spisa daleko nadilazi razdoblje renesanse na koje se ovaj rad ima namjeru ograničiti. Riječ je o jedanaest svezaka pod zajedničkom signaturom Ms. 715, u kojima su sabrani različiti prijepisi dokumenata sakupljenih tijekom istraživanja za monumentalno djelo koje je započeo Filippo Riceputi, a nastavili njegov suradnik Daniele Farlati te zatim Iacopo Coleti. Spomenuto je građu padovanskoj knjižnici donirao Iacopo Coleti, koji u pismu od 20. travnja 1818. godine kojim je popratio svoju donaciju (a čiji je izvadak prepisan u rukopisnom katalogu Knjižnice), navodi da se radi o većinom neobjavljenoj – i ne bezvrijednoj! – građi koja nije iskorištena za *Illyricum Sacrum*.⁸ Jedanaest svezaka samostalnih, naknadno uvezanih listova pisanih različitim rukopisima sadrže prijepise dokumenata sakupljenih iz raznih arhiva kojima su se istraživači i sakupljači materijala za *Illyricum Sacrum* služili tijekom dugogodišnjega istraživanja. Kako se i u samom kataloškom opisu rukopisa navodi, prepisani dokumenti potječu iz različitih stoljeća, a organizirani su poput tiskanih svezaka Farlatijeva djela, prema lokalitetima, odnosno biskupijama i nadbiskupijama na prostoru antičkog Ilirika. Svesci obrađuju redom: Split (*Spalato*; sv. 1); Korčulu, Mrkan, Trebinje, Ston i Mljet (*Curzola, Marcana, Trebigne, Stagno, Melleda*; sv. 2); Kotor (*Cattaro*; sv. 3); Skadar (*Scuttari*; sv. 4); Trogir (*Traù*; sv. 5); Dubrovnik (*Ragusi*; sv. 6); Ostrogon (*Strigonio*; sv. 7); Kaloču (*Colocia Città dell'Ungheria*; sv. 8); Bosnu, San Marino, Zadar i Krk (*la Bosnia, San Marino, Zara, Veglia*; sv. 9); Bar (*Antivari*; sv. 10) te Kranjsku, Korušku i Štajersku (*la Carniola, la Carintia, la Stiria*; sv. 11).⁹ Dokumenti koji čine pojedine sveske međusobno nisu povezani niti razdobljem iz kojih njihovi izvornici potječu, niti užom temom iz crkvene povijesti koje se dotiču pa tako, primjerice, niz povijesti dubrovačkih nadbiskupa raznih autora te zapise o pojedinačnim događajima iz njihova života i djelovanja u šestome svesku slijedi opis čudotvornoga raspela koje se nekoć nalazilo u dubrovačkoj franjevačkoj crkvi.¹⁰ Upravo taj dokument svjedoči o raznovrsnosti arhiva kojima su se sakupljači građe za *Illyricum Sacrum* služili

li: premda list ne sadrži naznaku mjesta na kojemu se čuva izvornik, on vjerojatno potječe iz dubrovačkog biskupskog arhiva (nekoć nadbiskupskog), gdje su ga u novije vrijeme (prije nešto više od dvadeset i pet godina) – vjerojatno bez poznavanja padovanskoga rukopisa – pronašli i objavili naši istraživači.¹¹ Spomenuta građa iz Padove nije potpuno nepoznata: na razini obavijesti bilježe je stariji povjesničari, no ne i povjesničari umjetnosti. Mnogobrojnost i raznorodnost dokumenata u ovom malom dijelu nekadašnje građe sakupljene za *Illyricum Sacrum* posjeduje velik istraživački potencijal za našu struku, premda se pri korištenju navedenoga rukopisa nužno oboruzati prvenstveno strpljenjem, ali i oprezom, budući da je određeni dio prepisanih dokumenata poznat iz drugih izvora. Od presudne su važnosti zasigurno dokumenti prepisani iz privatnih arhiva diljem Dalmacije kojima su se služili Riceputijevi suradnici, a koji su nam danas u mnogim slučajevima ili nedostupni, ili im ne znamo lokaciju.¹² Osim iz privatnih, crkvenih i javnih arhiva, Riceputijevi su suradnici prepisivali i građu iz rimskih arhiva¹³ pa njihove prijepise nalazimo među onima podrijetlom iz hrvatskih gradova. Među prijepisima dokumenata iz dalmatinskih gradova nalazimo i popise umjetnina, prijepise natpisa pa čak i skice i crteže; ukratko, u određenoj je mjeri dokumentirano stanje naše baštine u prvoj polovini 18. stoljeća kada je ta građa sakupljana. Kako ističu stariji pisci, Riceputi i njegovi suradnici posudili su velik broj rukopisa i kodeksa iz privatnih zbirki u dalmatinskim gradovima za potrebe svoga istraživanja, od kojih dio nikada nije vraćen, a sakupljeni je materijal brojio više od tri stotine svezaka.¹⁴

Putevi vraćanja arhivskoj građi mogli bi ići preko starijih pisaca, u prvom redu povjesničara i arhivista, koji su, vođeni drugačijim istraživačkim interesima od onih povijesno-umjetničkih, i našoj struci ponudili mjesta na kojima tražiti pisane potvrde likovnih dokumenata. Drugi je put nešto suvremeniji i uključuje nove medije koji osiguravaju veću dostupnost informacija – internetske baze podataka s digitaliziranim pisanim izvorima i tiskanim izdanjima, koji uvelike pomažu u strukturiranju i odabiru mjesta istraživanja. Među *online* izvorima treba posebno istaknuti projekt digitalizacije dokumenata sačuvanih u Državnom arhivu u Firenci, započeo 1997. godine. Na internetskim stranicama firentinskoga Arhiva¹⁵ odnedavno su dostupni digitalizirani dokumenti fondova *Mediceo avanti il Principato*, koji sadrži dokumente vezane za obitelj Medici od 14. do 16. stoljeća, odnosno iz razdoblja prije vladavine toskanskoga vojvode Cosima I. de' Medicija, te fonda *Diplomatico* koji sadrži dokumente od 8. do 19. stoljeća. Mogućnost pretraživanja prema podrijetlu, dataciji, vrsti dokumenta, piscu ili primatelju ili pak imenu bilježnika otkrivaju višestruke prednosti digitalnih snimaka originalnih arhivskih dokumenata kojima dio jednog fizički udaljenog talijanskog arhiva, bez mogućnosti pogreške u prijepisu, seli na zaslone naših računala. U kontekstu naše baštine ovaj projekt može biti značajan za istraživanje djelovanja firentinskih umjetnika koji tijekom 15. stoljeća borave i rade u našim dalmatinskim gradovima.

Obrada arhivskih izvora u Italiji otkriva potrebu, gotovo istraživačku nužnost stvaranja neke vrste korpusa ili barem inventara temeljnih arhivskih dokumenata u talijanskim arhivima, vezanih uz pojedinu istraživačku temu ili razdoblje.

Osim što bi zacijelo donijeli nova saznanja, oni bi nesumnjivo pružili nove mogućnosti interpretacije umjetničkih pojava na našim prostorima. Nužnost arhivskog istraživanja, ali i prednosti interdisciplinarnog pristupa u povijesno-umjetničkom istraživanju, već su istaknuti upravo ovom prigodom, na prvom skupu naše struke te potom zabilježeni u tekstu Ivane Prijatelj Pavičić i Lovorke Čoralić objavljenom u prvom zborniku Kongresa.¹⁶ Premda i u našim arhivima povjesničari umjetnosti nalaze i nalazit će još mnoštvo materijala, sagledavanje šire slike konteksta umjetničkog stvaralaštva tijekom renesanse, ali i drugih razdoblja, može upotpuniti građu sačuvana izvan granica naše zemlje. Krhkost likovno potvrđenih veza između talijanskih i hrvatskih gradova i regija bilo bi u tom smislu potrebno ojačati istraživanjima u raznim talijanskim arhivima kako bi te – u stručnoj literaturi višestruko naglašavane – kulturne i prije svega likovne razmjene dobile još jače uporište u pisanim dokumentima. Možda se u tome smjeru mogu okrenuti i budući projekti međunarodne suradnje, ali i projekti suradnje između nama srodnih struka.

Bilješke

*

Podatci izneseni u ovom izlaganju u međuvremenu su naišli na recepciju; usp. IVANA PRIJATELJ PAVIČIĆ, Kako je otkriven zaboravljeni kasnogotički ankonitanski slikar Giambono di Corrado Schiavone iz Dubrovnika, u: *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost*, 22 (2011.), br. 4, 128–135.

1

Usp. LOVORKA ČORALIĆ, Hrvatska prekomorska iseljavanja i kolonije na zapadnoj jadranskoj obali, u: *Hrvatska/Italija – stoljetne veze: povijest, književnost, likovne umjetnosti* (dvojezično izdanje), (ur.) Natka Badurina, Zagreb, 1997., 41–54.

2

Usp. FERDO GESTRIN, Migracije iz Dalmacije u Marke u XV i XVI stoljeću, u: *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 10 (1977.), 395–404.

3

Usp. MATTEO MAZZALUPI, Giambono di Corrado da Ragusa, u: *Pittori ad Ancona nel Quattrocento*, (ur.) Andrea De Marchi i Matteo Mazzalupi, Milano, 2008., 178–195.

4

Slikari s kojima Giambono di Corrado di Ragusa surađuje su Bartolomeo di Tommaso iz Foligna, Nicolo di Ulisse iz Siene, Andrea Delitio iz Marsice i Nijemac Luca di Lorenzo. Usp. MATTEO MAZZALUPI (bilj. 3), 178.

5

»Più misterioso ancora è il volto d'artista di Giambono, che si ostina a rimanere pittore 'senza quadri'.« – MATTEO MAZZALUPI (bilj. 3), 180.

6

Za ilustraciju brojnosti »slikara bez slika« na dubrovačkom području dovoljno je usporediti mnogobrojna imena slikara (i drugih umjetnika) koje navode dokumenti koje objavljuje JORJO TADIĆ, Građa o slikarskoj školi u Dubrovniku, knj. 1: 1284–1499; knj. 2: 1500–1601, Beograd, 1952.

- 7
Usp. VLADIMIR MARKOVIĆ, Slikarstvo, u: *Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće*, katalog izložbe, Zagreb, 1987., 172–173.
- 8
»Compiuta l'Opera dell'Ilirico Sacro col tomo VIII. già per la stampa ben disposto, mi restano alquanti tomi mss. di monumenti e marevie la più parte inedite, e non ispreggievoli, che non mi sono più di alcun uso.« – djelomični prijepis Coletijeva pisma uključen je u opis rukopisa br. 715 na str. 608–609 rukopisnog kataloga fonda Knjižnice biskupskog sjemeništa u Padovi koji se i danas koristi.
- 9
Opis padovanskoga rukopisa daje MILJEN ŠAMŠALOVIĆ, Građa za »Illyricum Sacrum« sačuvana u Padovi, u: *Zbornik Historijskog instituta JAZU*, 3 (1960.), 419–431.
- 10
Padova, Biblioteca del Seminario Vescovile, Ms. 715, vol. VI, f. 82 (NB: numeracija listova nije dosljedno provedena).
- 11
Usp. JUSTIN V. VELNIĆ, Samostan Male braće u Dubrovniku – povijesni prikaz života i djelatnosti, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, (ur.) Justin V. Velnić, Zagreb–Dubrovnik, 1985., prilog 11, 181, 182.
- 12
Dio građe koju je sakupio Filippo Riceputi sačuvana je, primjerice, u knjižnici obitelji Garagnin-Fanfogna u Trogiru (danas u Muzeju grada) – usp. DANKO ZELIĆ, *Chiese in Traù* – rukopis Pavla Andreisa u Muzeju grada Trogira, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33 (2009.), 95. O sačuvanoj građi usp. i JOSIP KOLANOVIĆ, Građa za Illyricum Sacrum, u: *Croatica Christiana Periodica*, br. 5, IV, (1980.), 141–154.
- 13
Više o Riceputijevu načinu sakupljanja građe za *Illyricum Sacrum* usp. MIROSLAV VANINO, *Illyricum Sacrum* i Filip Riceputi, u: *Croatia sacra: arkiv za crkvenu povijest Hrvata*, I (1931.), 259–292; JOSIP LUČIĆ, Daniele Farlati (1690–1773), u: *Historijski zbornik*, XXV–XXVI (1972.–1973.), 231–234.
- 14
Usp. MIROSLAV VANINO (bilj. 13), 281. O građi iz Farlatijeve ostavštine u Dalmaciji usp. MORIZ FABER, Naučno ispitivanje u Dalmaciji, u: *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, br. 1, V (1893.), 639–647.
- 15
<http://www.archivodistato.firenze.it/> [25. I. 2011.] Digitalizirana građa dostupna je u dijelu »Archivi digitalizzati«.
- 16
Usp. IVANA PRIJATELJ PAVIČIĆ, LOVORKA ČORALIĆ, Prilog proučavanju trogirске barokne arhitekture: primjena interdisciplinarnih metoda istraživanja, u: *Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, (ur.) Milan Pelc, Zagreb, 2004., 85–89.